

Karolina Makowska

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: k.makowska@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0002-5743-7460

ANALIZA KOLOKACJI W CYKLU KSIĄŻECZEK DLA DZIECI O PUCIU AUTORSTWA MARTY GALEWSKIEJ-KUSTRY – UJĘCIE JAKOŚCIOWO-ILOŚCIOWE

ABSTRAKT

Celem artykułu jest identyfikacja oraz jakościowa i ilościowa analiza kolokacji w serii książek o Puciu, które wspierają rozwój językowy dzieci. Kolokacje zostały wybrane jako stałe zestawienia co najmniej dwóch wyrazów, które jednocześnie odnotowano w sekcji „połączenia” w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* pod red. Piotra Źmigrodzkiego oraz w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (co najmniej 5 wystąpień). Wyniki ukazują dominację kolokacji czasownikowo-rzeczownikowych związanych z codziennymi czynnościami oraz emocjami, co podkreśla rolę serii w budowaniu kompetencji komunikacyjnych najmłodszych użytkowników polszczyzny. Badanie wskazuje na istotność prostych, powtarzalnych struktur w procesie przyswajania języka przez dzieci.

Słowa kluczowe: kolokacje, rozwój języka, język dzieci, literatura dziecięca, Pucio

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF COLLOCATIONS IN THE SERIES OF CHILDREN'S BOOKS
ABOUT PUCIO BY MARTA GALEWSKA-KUSTRA – A QUALITATIVE
AND QUANTITATIVE APPROACH

The aim of the article is to identify and qualitatively and quantitatively analyze collocations in the series of books about Pucio, which support children's language development. Collocations were selected as fixed combinations of at least two words, which were simultaneously recorded in the "combinations" section of the Great Dictionary of the Polish Language of the Polish Academy of Sciences edited by Piotr Źmigrodzki, and in the National Corpus of the Polish Language (at least 5 occurrences). The results show

the dominance of verb-noun collocations related to everyday activities and emotions, which emphasizes the role of the series in building the communicative competencies of the youngest. The study indicates the importance of simple, repeatable structures in the process of language acquisition by children.

Keywords: collocations, language development, children's language, children's literature, Pucio

1. Wprowadzenie

W czasie nabywania języka dzieci przyswajają nie tylko pojedyncze wyrazy, lecz także całe jednostki językowe, do których należą m.in. kolokacje. To przy ich pomocy uczą się budowania zdań (kolokacje czasownikowe), aby potem przyswajając coraz bardziej skomplikowane i zróżnicowane tematycznie połączenia dwuwyrazowe, których ośrodkiem nie zawsze jest czasownik (np. kolokacje rzeczownikowe). Aby skutecznie komunikować się w języku ojczystym, a tym samym mieć wysoko rozwiniętą kompetencję komunikacyjną, należy nie tylko znać słowa i zasady ich łączenia na poziomie składniowym i leksykalnym, ale także posiadać wiedzę o związkach międzywyrazowych. Umiejętność łączenia wyrazów w większe konstrukcje należy do najtrudniejszych sprawności językowych¹.

Seria książeczek o Puciu autorstwa Marty Galewskiej-Kustry jest ceniona za wspieranie rozwoju mowy u dzieci. Analiza kolokacji w tej serii może dostarczyć cennych informacji na temat językowych wzorców prezentowanych najmłodszym czytelnikom. Książeczki o Puciu są zaprojektowane z myślą o stopniowym wprowadzaniu dzieci w świat języka: od wyrażen dźwiękonaśladowczych i prostych zdań w początkowych tomach poprzez stopniowe zwiększanie złożoności językowej. W miarę postępu serii wprowadzane są bardziej skomplikowane struktury zdaniowe i nowe słownictwo, co wspiera rozwój kompetencji językowych u dzieci.

Celem artykułu jest zrozumienie struktury językowej tekstu: identyfikacja najczęściej występujących kolokacji i ich typów, ale również określenie wzorców, według których są zbudowane kluczowe połączenia wspierające przyswajanie mowy przez najmłodszych. Tego typu badanie można wykorzystać przede wszystkim w logopedii oraz w edukacji przedszkolnej przy projektowaniu materiałów dydaktycznych. Ponadto analiza stałych połączeń wyrazowych w tekstach o Puciu pokazuje, jak zmienia się język w miarę rozwoju bohatera i odbiorców książecz-

¹ H. Burkhardt, *Miejsce kolokacji w leksykografii i ich rola w tworzeniu tekstów w języku obcym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców” 2010, 17, s. 177.

czek, co przedstawia, jak stopniowo rozwijane są kompetencje językowe dziecka. Analiza jakościowa wskazuje, które kolokacje powtarzają się najczęściej, co może sugerować ich znaczenie w procesie nauki języka.

Do badania zostały wybrane połączenia wyrazowe na podstawie jednoczesnego występowania w sekcji „połączenia” w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* pod red. Piotra Źmigrodzkiego² oraz w Narodowym Korpusie Języka Polskiego³ (co najmniej 5 wystąpień). Treść książeczek zbadano pod kątem zgodności z etapami rozwoju językowego dzieci. Wymieniono różnice pomiędzy książkami oraz kategoriami wiekowymi, dla których są przeznaczone.

2. Rozwój języka dzieci

W badaniach lingwistycznych, logopedycznych i psychologicznych dotychczas opisano następujące semantyczno-leksykalne aspekty rozwoju mowy dziecka: proces powiększania zasobu słownictwa (z uwzględnieniem części mowy, tempa zmian i aspektu ilościowego), przyswajanie zakresu treściowego słów, rozszerzenie znaczenia, wzrost słownictwa nazywającego kategorie nadrzędne, kształtowanie się kategorii pojęciowych (takich jak relacje czasowe, relacje przestrzenne, rozumienie słów wieloznacznych)⁴, świadomość leksykalną i ogólniej – metajęzykową⁵, procesy słowotwórcze⁶. Do tej pory nikt nie opisał rozwoju kompetencji kolokacyjnej w czasie procesu nabywania języka przez dzieci.

Współcześnie podkreśla się, że „język jest zjawiskiem tak złożonym i specyficznym, iż przyjęcie jednej teorii nie prowadzi do wyjaśnienia procesu jego

² *Wielki słownik języka polskiego PAN*, P. Źmigrodzki (red.), [online], <https://wsjp.pl> [dostęp: 29.04.2024].

³ Narodowy Korpus Języka Polskiego, [online], <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/> [dostęp: 29.04.2024].

⁴ A. Jurkowski, *Ontogeneza mowy i myślenia*, Warszawa 1986; M. Przetacznikowa, *Rozwój psychicznej dzieci i młodzieży*, [w:] *Biblioteka Nauczyciela. A: ogólne podstawy wychowania*, Warszawa 1967, s. 105–130; M. Kielar-Turska, *Mowa dziecka. Słowo i tekst*, Kraków 1989; M. Kielar-Turska, *Rozwój sprawności językowych i komunikacyjnych*, [w:] *Diagnoza logopedyczna. Podręcznik akademicki*, E. Czaplewska, S. Milewski (red.), Sopot 2012; G. Krasowicz-Kupis, *Rozwój świadomości językowej dziecka. Teoria i praktyka*, Lublin 2004; S. Szuman, *Rozwój treści słownika dzieci. Zagadnienie i niektóre wyniki badań*, [w:] *O rozwoju języka i myślenia dziecka*, S. Szuman (red.), Warszawa 1968; M. Zarębina, *Rozwój semantyczny języka dziecka i opanowywanie przez nie wyrazów z funkcją gramatyczną*, [w:] M. Zarębina, *Język polski w rozwoju jednostki. Analiza tekstów dzieci. Rozwój semantyczny. Dyskusja nad teorią Chomskiego*, Gdańsk 1994.

⁵ B. Kwarcia, *Początki i podstawowe mechanizmy świadomości metajęzykowej*, Kraków 1995.

⁶ M. Chmura-Klekotowa, *Neologizmy słowotwórcze w mowie dzieci*, „Prace Filologiczne” 1971, 20, s. 99–235.

nabywania; konieczne staje się dostrzeganie interakcji między różnymi podejściami⁷. Warunkiem koniecznym do opanowania języka są wrodzone mechanizmy uczenia się oraz wpływ czynników społecznych (środowiskowych), czyli kontakt dziecka z mówiącym otoczeniem⁸. Język pojawia się u wszystkich dzieci w mniej więcej tym samym okresie rozwoju, a jego kształtowanie się ma charakter uniwersalny, co oznacza, że niezależnie od przyswajanego języka fazy jego rozwoju są stałe. „Fazy te wyodrębnia się ze względu na kryteria ilościowe (jako takie kryterium przyjmuje się zwykle wyraz) lub jakościowe, tzn. ze względu na podstawowe mechanizmy właściwe dla danej fazy”⁹. Kryteria ilościowe wiążą się z jakościowymi.

Uwzględniając kryterium ilościowe, można wyróżnić:

1. fazę przedjęzykową (pierwszy rok życia),
2. fazę wypowiedzi jednowyrazowych (12.–16. miesiąc),
3. fazę wypowiedzi dwuwyrazowych (17.–27. miesiąc),
4. fazę wypowiedzi kilkuwyrazowych (20.–40. miesiąc),
5. fazę pełnych zdań (26.–42. miesiąc),
6. fazę opanowania podstaw języka / osiągnięcia pełnej kompetencji językowej i komunikacyjnej (od 4. do 9. roku życia)¹⁰.

Ze względu na profil badań, które zostały zrealizowane na potrzeby niniejszego artykułu, interesować nas będzie przede wszystkim faza numer 3, a w mniejszym stopniu – numer 2. W etapie wypowiedzi jednowyrazowych jednocześnie rozwijają się kompetencje receptywne i produktywne, czyli zarówno umiejętność rozumienia, jak i wypowiadania słów, chociaż wciąż percepcja przeważa nad możliwościami realizacyjnymi u dziecka. Na tym etapie w słowniku dziecka dominują proste rzeczowniki, najczęściej dwusylabowe, oznaczające osoby z najbliższego otoczenia (*mama, tata, baba*) i części ciała (*buzia, oko, ucho*). Ponadto dziecko nazywa zwierzęta oraz czasowniki określające wykonywane przez nie czynności lub wyrażające żądanie za pomocą wyrazów dźwiękonaśladowczych (*kura = koko, pies = hau hau, kot = miau miau, je = am*). Wyrazy wymawiane w tej fazie mają charakter holofraz, czyli jednowyrazowych zdań,

⁷ M. Kiejar-Turska, *Mowa dziecka. Słowo i tekst...*, s. 17.

⁸ B. Kamińska, B. Siebert, *Podstawy rozwoju mowy u dzieci*, „Forum Medycyny Rodzinnej” 2012, 6 (5), s. 237.

⁹ I. Kurcz, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa 2000, s. 84.

¹⁰ B. Kamińska, B. Siebert, *Podstawy rozwoju mowy...*, s. 237–238.

np. „tu” może znaczyć: ‘tu jest [lala]’, ‘chodź tu do mnie’, ‘połóż tu’¹¹. Dziecko w wieku 18–20 miesięcy ma w swoim słowniku czynnym około 50 wyrazów, a 2-letnie od 50 do 200–300 wyrazów¹².

W fazie numer 3, czyli na przełomie 2. i 3. roku życia, dziecko zaczyna opanowywać podstawy gramatyki danego języka, choć popełnia w tym zakresie jeszcze wiele błędów (z punktu widzenia normy dla dorosłych użytkowników języka). Pojawiają się przede wszystkim trudności w opanowaniu fleksji („np. ‘chcem piesa’ zamiast ‘chcę psa’ utworzone przez analogię do odmiany czasownika ‘jeść’ – ‘ja jem’ i rzeczownika ‘kot’ – ‘kota’¹³) i składni języka polskiego. Dlatego tak ważna jest nauka kolokacji, które są całościowymi językowymi, łatwo odtwarzalnymi w sytuacji komunikacyjnej i przede wszystkim przyswajanymi jako całość. Pierwsze kolokacje to tak naprawdę pierwsze zdania, które składają się z dwóch wyrazów (najczęściej rzeczownika + czasownika lub wyrazu dźwiękonaśladowczego), np. *Mama am, Bobo spi*. Pod koniec okresu zdania dzieci używają od 500 do 1000 wyrazów¹⁴.

3. Kolokacje

W komunikacji językowej występują połączenia wyrazowe tworzone *ad hoc* (np. *ładna bluzka, czerwone krzesło*) i związki wyrazowe reprodukowane, czyli odtwarzane, np. kolokacje. Te drugie stanowią bardzo liczną i zróżnicowaną grupę, w obrębie której najbardziej znane są frazeologizmy, wieloaspektowo przebadane i omówione w wielu pracach naukowych. Dotychczas mniej uwagi poświęcano kolokacjom, które mają duże znaczenie z komunikacyjnego punktu widzenia oraz odgrywają istotną rolę w przyswajaniu języka. Aby komunikować się skutecznie, a tym samym mieć wysoko rozwiniętą kompetencję komunikacyjną, należy nie tylko znać słowa i zasady ich łączenia na poziomie składniowym i leksykalnym, ale także posiadać wiedzę o związkach międzywyrazowych. Umiejętność zestawiania wyrazów w większe konstrukcje należy do najtrudniejszych sprawności językowych¹⁵. Użytkownicy języka – zamiast za każdym razem tworzyć nowe

¹¹ Ibidem, s. 239–240.

¹² J. Gleason Berko, N. Ratner Bernstein, *Psycholingwistyka*, Gdańsk 2005.

¹³ B. Kamińska, B. Siebert, *Podstawy rozwoju mowy...*, s. 240.

¹⁴ Z. Dołęga, *Promowanie rozwoju mowy w okresie dzieciństwa – prawidłowości rozwoju, diagnozowanie, profilaktyka*, Katowice 2003.

¹⁵ H. Burkhardt, *Miejsce kolokacji w leksykografii...*, s. 177.

połączenia – mogą przywoływać z leksykonu mentalnego gotowe, odtwarzalne kombinacje wyrazów, czyli kolokacje, które, mimo że da się je rozłożyć na mniejsze segmenty, uważane są za pojedyncze jednostki języka¹⁶.

Wyraz *kolokacja* pochodzi z łaciny i oznacza ‘umieszczenie’ od *collocatio* (WSJP: *kolokacja*). W polskim językoznawstwie oprócz terminu *kolokacja* i jego wariantu *kollokacja* używa się innych, na przykład: *peryfrazą*, *analityzm*, *konstrukcja opisowa*, *multiwerbizm*, *frazeologiczny związek łączliwy*, *orzeczenie peryfrastyczne*, *połączenie konwencjonalne*, *idiom*, *połączenie frazeologiczne*, *frazem*¹⁷. Kolokacje to w szerokim rozumieniu „często spotykane połączenie wyrazów, którego znaczenie wynika ze znaczenia jego składników” (SJP PWN: *kolokacja*), co oznacza, że tak definiowane kolokacje to struktury semantyczne, w których łączy się różnorodne składniki językowe przy zachowaniu odpowiedniego związku logicznego i gramatycznego. Jak pisze Renata Przybylska, kolokacja w węższym znaczeniu to „nie każde możliwe połączenie wyrazowe, lecz tylko takie, w którym łączenie się danego wyrazu z innym jest wynikiem pewnych restrykcji semantycznych lub uzualnych, np. *mocna kawa* w tym węższym rozumieniu jest kolokacją, jako że nie mówimy po polsku *silna kawa*”¹⁸, podobnie deszcz może być *rzęsisty*, *wielki*, ale nie może być *ogromny*¹⁹.

Kolokacje oprócz ściśle określonej struktury cechuje również względna stałość i niewymiennność komponentów lub ich ograniczona wymiennność, co ilustrują następujące pary połączeń wyrazowych: *gorąco uściskać* = *serdecznie uściskać*, *całkiem spokojny* = *zupełnie spokojny*²⁰. Obecnie najczęściej stosuje się definicję Bensona, według którego kolokacja to „stała, powtarzająca się, rozpoznawalna nieidiomatyczna fraza, która występuje nieprzypadkowo i jest zgodna z uzusem, a jej elementy zasadniczo zachowują swoje znaczenie”²¹. Nie ma jednakże jednej powszechnie akceptowanej definicji terminu *kolokacja*, podana poniżej będzie stosowana w niniejszym artykule, ilekroć będzie mowa o kolokacjach: kolokacje to wieloczlónowe (często dwuczłonowe, ale nie tylko) połączenia wyrazowe

¹⁶ M. Banaszek, *Kolokacje w języku polskich i włoskich forów internetowych dla mam małych dzieci jako przykład kreatywności językowej*, [w:] *Kreatywność językowa w komunikacji językowej*, K. Burska, B. Cieśla (red.), Łódź 2019, s. 32.

¹⁷ E. Białek, *Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie*, Lublin 2009, s. 8.

¹⁸ R. Przybylska, *Kolokacje a analiza semantyczna wyrazu*, „LingVaria” 2020, 2 (30), s. 44.

¹⁹ Ibidem, s. 49.

²⁰ K. Kukowicz, *Kolokacje jako element języka należący do systemów semantycznych z gramatyką*, „Linguistica Bidgostiana” 2006, 3, s. 136.

²¹ M. Benson, E. Benson, R. Ilson, *The Bbi Dictionary of English Word Combinations*, Amsterdam 1997, s. 8.

nieidiomatyczne²², charakteryzujące się stabilnością, wysoką frekwencyjnością i leksykalizacją, w których zestawienie wyrazów w syntagmie warunkowane jest normą językową²³.

W polskim językoznawstwie o podziale kolokacji decyduje morfologia: najczęstszymi są **kolokacje czasownikowe**²⁴ – werbo-nominalne, w których bazą kolokacji jest czasownik, a kolokatorem – zazwyczaj rzeczownik, np. *darzyć uczuciem*, *budzić sprzeciw*, rzadziej przysłówki, np. *gorąco uściskać*, *stanowczo twierdzić* lub **kolokacje rzeczownikowe** – atrybutywne, gdzie bazą kolokacji jest rzeczownik, a kolokatorem – najczęściej przymiotnik, np. *gęsta mgła*, *gwałtowny atak*, imiesłów, np. *pasjonująca historia* lub drugi rzeczownik, np. *filiżanka kawy*, *góra śmieci*. Nieco rzadziej występują **kolokacje przymiotnikowe**, np. *śmiertelnie chory*, *całkiem spokojny* oraz **przysłówkowe**, np. *całkiem nieźle*, *całkiem niedawno*²⁵. Oprócz kolokacji leksykalnych wyróżnia się także **kolokacje gramatyczne**, które odnoszą się do możliwości konstrukcyjnych (także walencji) rzeczowników, przymiotników i czasowników jako bazy kolokacji, np. *zapotrzebowanie na towary* (rzeczownik + przyimek), *bogaty w witaminy* (przymiotnik + przyimek) itd.²⁶

Kolokacje są bardzo często wykorzystywane w procesie komunikacji, występują regularnie w języku mówionym i pisanym. W przypadku związków frazeologicznych wymagana jest zdolność rozumienia ich znaczenia, ale możliwe jest formułowanie poprawnych komunikatów językowych bez ich użycia. W przypadku kolokacji nieznanie tych stałych połączeń wyrazowych może prowadzić do niemożności poprawnego sformułowania lub przekazania danej treści²⁷.

Najbardziej znaczącą rolę kolokacje odgrywają w nauce języka, zarówno jeśli chodzi o przyswajanie języka ojczystego, jak i nabywanie języka obcego. Znajomość kolokacji wpływa na fluencję słowną, poprawność językową, oddziałuje także na precyzję wyrażania myśli. Nauczanie słownictwa nie powinno opierać się na

²² W tym miejscu trzeba nadmienić, że niektórzy autorzy uznają za związki frazeologiczne te kolokacje, które charakteryzują się stałym stopniem łączliwości (np. *czarna rozpacz*, *strugać wariata*). W takiej sytuacji mówić można o ich idiomatycznym charakterze (zob. np. S. Skorupka, *Kompozycja grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1950, 4, s. 19–25; tegoż, *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1952, 5–6, s. 12–20, 14–25; tegoż, *Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych*, „Prace Filologiczne” 1969, 19, s. 219–226).

²³ J. Targońska, *Kompetencja kolokacyjna – niedostatecznie rozpoznany komponent kompetencji leksykalnej*, „Neofilolog” 2020, 43/2, s. 197.

²⁴ M. Gładysz, *Lexikalische Kollokationen in deutsch-polnischer Konfrontation*, Frankfurt am Main 2003, s. 51, 53, 55, 56.

²⁵ K. Kukowicz, *Kolokacje jako element...*, s. 136.

²⁶ Ibidem.

²⁷ J. Targońska, *Kompetencja kolokacyjna...*, s. 203.

opanowaniu zbioru pojedynczych leksemów, ponieważ posługiwanie się językiem w dużej mierze składa się z używania różnorodnych (stałych i luźnych)²⁸ połączeń wyrazowych, do których należą luźne i stałe związki wyrazowe charakteryzujące się idiomatycznością lub jej brakiem²⁹. Z uwagi na uporządkowanie słownictwa w sieciach zasobów mentalnych nauka tylko pojedynczych leksemów nie jest wystarczająca do opanowania danego języka, ponieważ zestawianie ich w dowolne kombinacje jest w przypadku stałych połączeń niemożliwe.

Szulc postulował, aby konwencjonalne związki wyrazowe uczynić przedmiotem zainteresowania dydaktyki nauczania języków obcych³⁰. Warto dodać, że kolokacje powinny stanowić także element kształcenia językowego już na wczesnym etapie nauki języka polskiego w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Szulc ponadto uważał, że przyswajanie języka obcego polega (po opanowaniu już pewnych struktur gramatycznych) tylko i wyłącznie na opanowywaniu konwencjonalnych połączeń wyrazowych, czyli właśnie różnych typów frazeologizmów (i kolokacji), lecz nie powinno się ono dokonywać poprzez uczenie się pojedynczych słówek³¹. Podobny proces zachodzi podczas nabywania języka ojczystego, dziecko uczy się stałych, skonwencjonalizowanych połączeń wyrazowych.

Nie tylko sytuacje komunikacyjne, ale także konwencje leksykalne wymuszają na użytkownika języka użycie pewnych wyrażen, a więc zwyczajowego łączenia jednego elementu leksykalnego do drugiego w obrębie danej frazy³². Osoba przyswajająca język ojczysty czy nabywająca język obcy nie może wykazać się kreatywnością, jeśli chodzi o grupę związków stałych, gdyż nie można w ich

²⁸ W polskich pracach językoznawczych na określenie zdolności wyrazów do współwystępowania stosuje się także dość często termin *łączliwość*, przejęty z języka rosyjskiego. *Związek łączliwy* to „połączenie wyrazowe, w którym dopuszczalna jest wymiana jednego lub kilku elementów w obrębie ograniczonej grupy wyrazów (zwykle synonimicznych)” (zob. W. Doroszewski, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1980, s. 1033). Piotr Bąk pisze o związkach łączliwych jako o wyrazach występujących bardzo często razem i skojarzonych w naszej świadomości. Gdy mamy do czynienia z jednym wyrazem, natychmiast na myśl przychodzi nam drugi, który się z nim łączy, np. *malować: farbami, kredkami; jechać: samochodem, autobusem* (zob. P. Bąk, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1997, s. 345). Pojęcie kolokacji jest ściśle związane ze stopniem siły łączliwości wyrazów. Stanisław Skorupka podzielił związki wyrazowe na luźne, łączliwe i stałe (zob. S. Skorupka, *Podstawy klasyfikacji jednostek...*).

²⁹ J. Targońska, *Frazeodydaktyka i jej rola w rozwijaniu (wybranych elementów) kompetencji leksykalnej*, „Prace Językoznawcze” 2017, XIX/4, s. 148.

³⁰ A. Szulc, *Intensive und extensive Methode im Fremdsprachenunterricht*, „Glottodidactica” 1966, 1, s. 43–52.

³¹ A. Szulc, *Lingwistyczne podstawy programowania języka*, Warszawa 1971, s. 88.

³² A. Szulc, *Możliwości i granice automatyzacji w nauczaniu języków obcych*, „Języki Obce w Szkole” 1972, 2, s. 96.

obrzebie dowolnie łączyć ze sobą wyrazów we frazy. Opanowanie kolokacji jako jednostek leksykalnych może ograniczyć liczbę błędów leksykalnych³³.

4. Analiza kolokacji w cyklu książeczek dla dzieci o Puciu

Cykl książeczek o Puciu jest podzielony na kategorie wiekowe, dzięki czemu wspiera kształtowanie się mowy dzieci na poszczególnych etapach rozwoju. Ten podział prezentuje poniższa rozpiska³⁴:

wiek 6 miesięcy+ (skoncentrowane na wyrażeniach dźwiękonaśladowczych i samogłoskach)

- *Pucio uczy się mówić,*
- *Pucio zabawy gestem i dźwiękiem;*
- wiek 1+ (pierwsze, typowe słowa dziecka, łączenie słów)
- *Pucio mówi pierwsze słowa,*
- *Co robi Pucio?,*
- *Pucio mówi: „Dzień dobry”,*
- *Pucio mówi: „Dobranoc”;*

wiek 2+ (nauka budowy zdań bardziej złożonych, poszerzenie zasobu słów)

- *Pucio i ćwiczenia z mówienia,*
- *Pucio w mieście,*
- *Pucio na wsi,*
- *Pucio rośnie zdrowo,*
- *Pucio u lekarza,*
- *Pucio chce siusia, czyli pożegnanie pieluszki;*

wiek 3+ (książki wspomagają rozwój mowy dziecka)

- *Pucio na wakacjach,*
- *Pucio umie opowiadać,*
- *Pucio zostaje kucharzem*³⁵.

³³ J. Targońska, *Frazeodydaktyka i jej rola...*, s. 151.

³⁴ Podkreślone zostały książeczki, których użyto do analizy kolokacji na potrzeby niniejszego artykułu. W badaniu nie wykorzystano wszystkich książeczek z podanych kategorii wiekowych, ponieważ niektóre tytuły są wydaniem kieszonkowymi, które zawierają np. jedynie wyrażenia dźwiękonaśladowcze bez jednolitego tekstu lub polecenia, które dziecko ma wykonać.

³⁵ *Pucio – kolejność książek a wiek dziecka*, [online], <https://tantis.pl/blog/pucio-kolejnosc-ksiazek-a-wiek-dziecka/> [dostęp: 29.04.2024].

Najwięcej kolokacji (23) pojawiło się w książeczce pt. *Pucio w mieście*, a najmniej (5) w – *Pucio mówi pierwsze słowa*, co może być związane z charakterem tej części dotyczącej *stricte* nauki pierwszych słów, a nie wyrażień, co z kolei jest zgodne z rozwojem językowym dzieci, dla których jest przeznaczona. Średnia liczba kolokacji występująca w przebadanych książeczkach to 13.

W części *Pucio uczy się mówić* wystąpiło 11 następujących kolokacji:

- robić zdjęcie (CYK, CYK),
- konik rży (IHA),
- pies wyje (AU, AU),
- drzewa szumią (SZSZSZ),
- pociąg jedzie (CZU, CZU),
- telefon dzwoni (DRYŃ, DRYŃ),
- kot miauczy (MIAU, MIAU),
- rozmawiać przez telefon (HALO),
- wracać do domu,
- grać na trąbce (TU, TU),
- pies szczeka (HAU, HAU).

W tej serii zaraz po kolokacji czasownikowej występowało wyrażenie dźwiękonaśladowcze, co jest zgodne z wiekiem dzieci, dla których *Pucio uczy się mówić* jest przeznaczony, ponieważ normy rozwoju mowy pokazują, że przyswajane są najpierw onomatopeje. Te połączenia wyrazowe są krótkie, proste i zrozumiałe dla odbiorców w różnym wieku, zwłaszcza tych najmłodszych, ponieważ przedstawiają język w jego najbardziej intuicyjnej i obrazowej formie. Większość dźwięków występuje w formie powtarzanej – „CZU, CZU”, „DRYŃ, DRYŃ”, „MIAU, MIAU”. Taka struktura nadaje wypowiedzi melodyjność i rytm, co zwiększa jej zapamiętywalność, a dziecko rozwija kompetencję produktywną dotyczącą stosowania prostych dźwięków, ale również receptywną dotyczącą kolokacji. Ten zestaw połączeń wyrazowych, dzięki wykorzystaniu onomatopei i naturalnych skojarzeń, ułatwia komunikację, pobudza wyobraźnię i wprowadza element zabawy.

Co ciekawe, 9 połączeń wyrazowych o podobnej budowie, gdzie ośrodkiem jest czasownik, a po wyrażeniu występuje onomatopeja, nie zostało włączonych do materiału badawczego, ponieważ wystąpiły mniej niż 5 razy w Narodowym Korpusie Języka Polskiego i/lub nie pojawiły się w sekcji „połączenia” w WSJP. Są to:

- mucha lata (BZZ),
- komar bzyczy (ZZZ),
- konduktor gwiżdże (FI, FI),
- pukać do drzwi (PUK, PUK),
- chlapać wodą (CHLAP, CHLAP),

- grać na bębenku (BAM, BAM),
- zając kica (KIC, KIC),
- krowa muczy (MU, MU),
- koziołek meczy (ME, ME).

Ze względu na charakter książeczki, mimo przyjętego kryterium ekscerpacji materiału badawczego (tzn. występowanie kolokacji w WSJP i NKJP), można uznać je za kolokacje, które są przystępne dla dzieci w wieku 6 miesięcy+, a nawet starszych. Utrwalają one pewien schemat budowy połączeń wyrazowych (czasownik + rzeczownik = proste zdanie), a do tego są bardzo charakterystyczne.

W książeczce *Pucio mówi pierwsze słowa* wystąpiło 5 kolokacji, których znaczenie jest bardzo ogólne:

- wcześniej rano,
- plac zabaw,
- robić zakupy,
- robić zdjęcie,
- czytać książkę.

Nie odnoszą się one do żadnego konkretnego tematu, występują w życiu codziennym dziecka, pojawiły się także w innych książeczkach z cyklu o Puciu (np. „czytać książkę”) ze względu na brak swojej specyficzności. Tworzą obraz zwykłego dnia, w którym pojawiają się elementy rutyny, zabawy i rekreacji. Jak zostało wspomniane wcześniej, może to być związane z funkcją tej części, która nastawiona jest na naukę pierwszych słów, a nie wyrażień.

W kolejnej – *Pucio i ćwiczenia z mówienia* – pojawiło się łącznie 15 kolokacji, w tym 14 czasownikowych:

- pakować walizkę,
- pokazywać palcem,
- wyglądać przez okno,
- nalewać zupę,
- ugotować obiad,
- ciągnąć sanki,
- lepić bałwana,
- doktor bada,
- założyć gips,
- rozpalać ogień,
- czytać książkę,
- głaskać kota,

- pies szczeka,
 - bawić się klockami
- i 1 rzeczownikowa:
- karmnik dla ptaków.

Ta część serii opowiada o wyjeździe rodzinnym Pucia na wycieczkę w góry, podczas której tata złamał sobie nogę, jeżdżąc na nartach, stąd występowanie kolokacji takich jak np. „pakować walizkę” obok „założyć gips”, co pokazuje, że występujące wyrażenia są ściśle związane z tematem opowiadania i poszerzają obraz życia, w którym na pierwszym planie nie są wyłącznie rutynowe, codzienne czynności, jak to miało miejsce w poprzedniej części. Do zasobu słownictwa dochodzą nowe kolokacje związane z różnymi aspektami codzienności dziecka, takimi jak np. wizyta u lekarza („doktor bada”). Ten zestaw połączeń wyrazowych opisuje zwykłe, namacalne czynności, które łatwo sobie wyobrazić, wiele z nich angażuje różne zmysły – dotyk (*głaskać kota*), wzrok (*wyglądać przez okno*), smak (*ugotować obiad*). Ponadto aktywności zimowe (*ciągnąć sanki*, *lepić bałwana*) kontrastują z całorocznymi zajęciami (*gotowanie*, *czytanie*, *opieka nad zwierzętami*), pokazując naturalny cykl życia.

W książeczce *Pucio w mieście* obok kolokacji ściśle związanych z życiem miejskim:

- bilet na pociąg,
- myjnia samochodowa,
- dworzec kolejowy,
- kierować ruchem,
- pociąg towarowy,
- wystawa w galerii,
- przystanek autobusowy,
- przejście dla pieszych,
- sygnalizacja świetlna,
- kasować bilety,
- utknąć w korku,
- plac zabaw

pojawiają się takie o znaczeniu bardziej ogólnym, niezwiązane z rodzajem miejsca, w którym się dzieją:

- zjazd rodzinny,
- zrobić zakupy,
- dzwoni telefon,
- ekspres do kawy,
- pokazywać palcem,
- kręci się w głowie,

- mieć wypadek,
- wracać do domu,
- wakacje na wsi,
- podskakiwać z radości,
- przyciskać guziki.

Opowieść dotyczy przyjazdu dziadków Pucia ze wsi w odwiedziny do wnuków do miasta. Dzieci mogą przyswoić kolokacje dotyczące głównie miejsc publicznych, transportu i ruchu drogowego (np. utknąć w korku”) i związanych z nim przedmiotów (np. „sygnalizacja świetlna”), a także te bardziej ogólne dotyczące życia codziennego (np. „zrobić zakupy”). Ten zestaw stałych połączeń wyrazowych obejmuje zarówno czynności i obiekty związane z ruchem drogowym, komunikacją i podróżowaniem, jak i odzwierciedla powszednie sytuacje, takie jak czekanie na autobus, kupowanie biletu czy uczestniczenie w ruchu drogowym. Wiele z tych kolokacji wiąże się z zasadami, które regulują życie w przestrzeni publicznej i ma walor edukacyjny albo dotyczy technologii – kolokacje takie jak „ekspres do kawy” czy „dzwoni telefon” podkreślają rolę urządzeń w codziennym życiu. Kolokacje związane z transportem i infrastrukturą opisują zorganizowane, uporządkowane elementy świata zewnętrznego, natomiast ogólne kolokacje dotyczą bardziej osobistych doświadczeń i relacji, ukazując różne aspekty życia człowieka.

W części *Pucio na wsi* główny bohater wyjeżdża do dziadków na wieś, ale tylko niewielka część kolokacji (4) jest związana z życiem wiejskim:

- plastry miodu,
- piec chlebowy,
- doić krowę,
- sypać ziarno,

pozostałe są niezależne od miejsca ich wykonywania:

- dobra robota,
- wąż ogrodowy,
- zimny prysznic,
- wyrabiać ciasto,
- wbijać gwoździe,
- drugie śniadanie,
- wkręcać śruby.

Dzieci w tej książeczce nie poznają wiele wyrażen związanych *stricto* z aktywnościami na wsi, ponieważ akcja dotyczy odbudowy altanki i zorganizowania festynu. Pojawiają się za to kolokacje takie jak: „wbijać gwoździe” czy „wyrabiać

ciasto”, odnoszące się głównie do pracy fizycznej, pracy w ogrodzie, domowych obowiązków i praktycznych umiejętności. Są one bardziej skomplikowane niż w poprzednich częściach (por. „ugotować obiad” a „wyrabiać ciasto”), jednak nadal doskonale wpisują się w doskonalenie rozwoju mowy dziecka, ponieważ dotyczą prostych, namacalnych czynności i przedmiotów, z którymi dziecko może mieć bezpośredni kontakt: obserwować, a później naśladować w zabawie. Użycie prostych, konkretnych czasowników (np. „sypać”, „wbijać”, „wkręcać”) pomaga najmłodszemu zrozumieć podstawowe relacje między przedmiotami a działaniem, rozwijając zdolność opowiadania i wyjaśniania, ponieważ dzieci często uczą się przez aktywność, a nazwanie czynności wzmacnia połączenie między ruchem a słowem, co sprzyja szybszemu zapamiętywaniu. Tego rodzaju słownictwo jest łatwe do zrozumienia i przyswojenia, a jednocześnie rozwija wyobraźnię, wspiera naukę nowych pojęć oraz buduje zasób językowy potrzebny do opisywania świata.

W książeczce *Pucio na wakacjach* występują kolokacje odnoszące się do doświadczeń związanych z wypoczynkiem, podróżami, zabawą i ochroną zdrowia. Przedstawiają świat bliski dziecku – wakacje, wycieczki, rodzinne wypadki i codzienne sytuacje. Są proste, obrazowe i odwołują się do konkretnych czynności lub obiektów, co czyni je istotnymi dla rozwoju języka i wyobraźni dziecka:

- kamizelki ratunkowe,
- jechać na wycieczkę,
- trujące grzyby,
- zbierać grzyby,
- rozłożyć koc,
- zatykać uszy,
- opowiadać bajkę,
- dawno temu,
- latarnia morska,
- smarować się kremem,
- krem do opalania,
- babka z piasku,
- budka z lodami,
- wracać do domu,
- pamiątkowe zdjęcie.

Oprócz kolokacji czasownikowych (7) w tej części opowieści o Puciu występuje dużo kolokacji rzeczownikowych (również 7), które są znacznie trudniejsze do przyswojenia przez dziecko, ponieważ nie powielają schematu podmiot + orzeczenie. Ponadto ten zestaw stałych połączeń wyrazowych angażuje wiele zmysłów,

co czyni je bardziej obrazowymi i łatwymi do zapamiętania. Jak już zostało wspomniane, najmłodsi uczą się przez działanie: robienie babki z piasku, smarowanie kremem czy zbieranie grzybów to czynności rozwijające język, ponieważ ich nazwy są związane z ruchem. Wyrażenie „trujące grzyby” pełni funkcję ostrzegawczą, uczy zasad bezpieczeństwa w naturalny sposób, natomiast zestawienia takie jak „opowiadać bajkę” czy „dawno temu” wprowadzają w świat opowieści i rozwijają zdolność budowania narracji.

W ostatniej analizowanej części – *Pucio umie opowiadać* wystąpiło 10 kolokacji, w tym 2 bardzo specyficzne, związane ściśle z tematem pojawienia się na świecie nowego członka rodziny:

- przyjść na świat,
- być w ciąży,

gdyż Pucio zostaje starszym bratem. Pozostałe to:

- ukołysać do snu,
- pewnego dnia,
- kolejka do kasy,
- spakować torbę,
- płakać ze szczęścia,
- bańki mydlane,
- panował bałagan,
- domowy obiad,

mające znaczenie bardziej ogólne, ale wynikające z treści opowieści, której głównym wątkiem są narodziny Bobo. Powyższe wyrażenia odnoszą się do różnych etapów życia, emocji i codziennych sytuacji. Są związane z rodziną i domem, co czyni je bliskimi i zrozumiałymi dla dzieci oraz wspiera rozwój ich języka w kontekście życia rodzinnego i społecznego.

Wśród wyodrębnionych w cyklu książeczek o Puciu kolokacji występują głównie kolokacje czasownikowe (werbo-nominalne) – 58, w których bazą kolokacji jest czasownik, a kolokatorem – zazwyczaj rzeczownik, oraz kolokacje rzeczownikowe (atrybutywne) – 31, gdzie bazą kolokacji jest rzeczownik, a kolokatorem – najczęściej przymiotnik. Najmniej pojawia się tych przysłówkowych – 2. W analizowanym zestawie zabrakło kolokacji przymiotnikowych. Ma to uzasadnienie w grupie czytelników, dla których Pucio jest przeznaczony, ponieważ przy pomocy lektury oprócz pojedynczych wyrazów dzieci uczą się przede wszystkim rozumienia i używania prostych dwuwyrazowych zdań, dlatego w publikacji występują głównie kolokacje czasownikowe. Kolokacje rzeczownikowe są wynikiem potrzeby nazwania pewnych rzeczy, których nie da się określić jednym wyrazem, np. *babka z piasku, latarnia morska*.

5. Wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że liczba kolokacji nie zależy od poziomu rozwoju językowego – najwięcej kolokacji (23) jest w książeczce *Pucio w mieście* (wiek 2+), a najmniej (5) w *Pucio mówi pierwsze słowa* (wiek 1+), co może prowadzić do wniosku, że ich liczba wzrasta wraz z wiekiem docelowego odbiorcy, jednakże, w częściach przeznaczonych dla 3-latków i nieco starszych dziecięcych odbiorców, tj. *Pucio na wakacjach* i *Pucio umie opowiadać*, pojawiło się ich odpowiednio – 15 i 10, zaś w *Pucio uczy się mówić* (wiek 6 miesięcy+) – 12. Oczywiście wydaje się, że część kolokacji jest ściśle związana z tematem danej opowieści, np. „utknąć w korku” – *Pucio w mieście*, „dość krowę” – *Pucio na wsi*, a większość nie jest wysublimowana i dotyczy życia codziennego dziecka, np. „robić zakupy”, „opowiadać bajkę”, „bawić się klockami”, co sprawia, że są lepiej zapamiętywane i używane później w codziennych sytuacjach. Dzięki takiemu nagromadzeniu stałych połączeń wyrazowych dziecko wzbogaca swoje słownictwo, ponieważ powtarzanie tych samych kolokacji w życiu utrwala nowe słowa i ich użycie w kontekście. Ponadto najmłodsi uczą się, które słowa naturalnie ze sobą współgrają (np. *grzeczny chłopiec* zamiast *grzeczny samochód*), oraz naturalnie przyswajają reguły gramatyczne dotyczące zestawiania ze sobą wyrazów (np. przymiotnik + rzeczownik, czasownik + rzeczownik).

Większość zaprezentowanych wyrażen dwuwyrazowych ma szeroką łączliwość, np. gdy bazą kolokacji jest czasownik *robić*, który przyłącza rzeczownik (*robić zdjęcie*, *robić zakupy*). Zabieg ten ma zapoznać dzieci z pewnym schematem kolokacyjnym, który z kolei ma służyć utrwaleniu struktury i budowaniu pierwszych prostych zdań, co potwierdza analiza jakościowa użytych kolokacji: większość z nich to kolokacje czasownikowe (podmiot + orzeczenie). W części pt. *Pucio umie opowiadać*, przeznaczonej dla starszych dzieci (3+), występują kolokacje o wąskiej łączliwości i ugruntowanej strukturze, w której baza kolokacji nie łączy się z wieloma wyrazami, a całość może mieć znaczenie metaforyczne (np. *przyjść na świat*). Stałe połączenia wyrazowe dopasowane są do wieku dziecka, dla którego przeznaczona jest książeczka – im starsze dziecko, tym trudniejsze wyrażenia i bardziej skomplikowany schemat ich budowy. Książeczki z serii o Puciu pozwalają na rozwijanie przede wszystkim receptywnej, a następnie produktywnej kompetencji kolokacyjnej przez dobrany do wieku i tematu materiał językowy. Warto wspomnieć, że nabywanie tych kompetencji odbywa się również dzięki pytaniom i treściom dostępnym pod tekstem głównym, które stanowią pomoc dla rodziców w rozwijaniu mowy dziecka. Dodatkowo dzięki zróżnicowanym tematom najmłodsi uczą się, jak używać połączeń wyrazowych w odpowiednich kontekstach, jak dzięki nim tworzyć spójne wypowiedzi oraz jak łączyć rzeczowniki z przymiotnikami, czasownikami i przysłówkami.

Powyższe badanie i jego wyniki mogą być przydatne dla logopedów i nauczycieli przedszkolnych do tworzenia ćwiczeń językowych bazujących na kolokacjach, opartych na popularnych i znanych dziecku zwrotach, które dodatkowo dzięki występowaniu w popularnej serii rodzic może utrwalać w domu.

BIBLIOGRAFIA

- Banaszek M., *Kolokacje w języku polskich i włoskich forów internetowych dla mam małych dzieci jako przykład kreatywności językowej*, [w:] *Kreatywność językowa w komunikacji językowej*, K. Burska, B. Cieśla (red.), Łódź 2019, s. 31–44.
- Bąk P., *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1997.
- Benson M., Benson E., Ilson R., *The Bbi Dictionary of English Word Combinations*, Amsterdam 1997.
- Białek E., *Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie*, Lublin 2009.
- Burkhardt H., *Miejsce kolokacji w leksykografii i ich rola w tworzeniu tekstów w języku obcym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców” 2010, 17, s. 177–184.
- Chmura-Klekotowa M., *Neologizmy słowotwórcze w mowie dzieci*, „Prace Filologiczne” 1971, 20, s. 99–235.
- Dołęga Z., *Promowanie rozwoju mowy w okresie dzieciństwa – prawidłowości rozwoju, diagnozowanie, profilaktyka*, Katowice 2003.
- Doroszewski W., *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1980.
- Gleason Berko J., Ratner Bernstein N., *Psycholingwistyka*, Gdańsk 2005.
- Gładysz M., *Lexikalische Kollokationen in deutsch-polnischer Konfrontation*, Frankfurt am Main 2003.
- Jurkowski A., *Ontogeneza mowy i myślenia*, Warszawa 1986.
- Kamińska B., Siebert B., *Podstawy rozwoju mowy u dzieci*, „Forum Medycyny Rodzinnej” 2012, 6 (5), s. 237–241.
- Kielar-Turska M., *Mowa dziecka. Słowo i tekst*, Kraków 1989.
- Kielar-Turska M., *Rozwój sprawności językowych i komunikacyjnych*, [w:] *Diagnoza logopedyczna. Podręcznik akademicki*, E. Czaplewska, S. Milewski (red.), Sopot 2012, s. 15–63.
- Krasowicz-Kupis G., *Rozwój świadomości językowej dziecka. Teoria i praktyka*, Lublin 2004.
- Kukowicz K., *Kolokacje jako element języka należący do systemów semantycznych z gramatyką*, „Linguistica Bidgostiana” 2006, 3, s. 133–139.
- Kurcz I., *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa 2000.
- Kwarciak B., *Początki i podstawowe mechanizmy świadomości metajęzykowej*, Kraków 1995.

- Narodowy Korpus Języka Polskiego, [online], <http://www.nkjp.uni.lodz.pl> [dostęp: 29.04.2024].
- Przetacznikowa M., *Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży*, [w:] *Biblioteka Nauczyciela. A: ogólne podstawy wychowania*, Warszawa 1967, s. 105–130.
- Przybylska R., *Kolokacje a analiza semantyczna wyrazu*, „LingVaria” 2020, 2 (30), s. 43–51.
- Pucio – kolejność książek a wiek dziecka, [online], <https://tantis.pl/blog/pucio-kolejnosc-ksiazek-a-wiek-dziecka> [dostęp: 29.04.2024].
- Skorupka S., *Kompozycja grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1950, 4, s. 19–25.
- Skorupka S., *Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych*, „Prace Filologiczne” 1969, 19, s. 219–226.
- Skorupka S., *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 1952, 5–6, s. 12–29.
- Szulc A., *Intensive und extensive Methode im Fremdsprachenunterricht*, „Glottodidactica” 1966, 1, s. 43–52.
- Szulc A., *Lingwistyczne podstawy programowania języka*, Warszawa 1971.
- Szulc A., *Możliwości i granice automatyzacji w nauczaniu języków obcych*, „Języki Obce w Szkole” 1972, 2, s. 88–97.
- Szuman S., *Rozwój treści słownika dzieci. Zagadnienie i niektóre wyniki badań*, [w:] *O rozwoju języka i myślenia dziecka*, S. Szuman (red.), Warszawa 1968.
- Targońska J., *Frazeodydaktyka i jej rola w rozwijaniu (wybranych elementów) kompetencji leksykalnej*, „Prace Językoznawcze” 2017, XIX/4, s. 147–168.
- Targońska J., *Kompetencja kolokacyjna – niedostatecznie rozpoznany komponent kompetencji leksykalnej*, „Neofilolog” 2020, 43/2, s. 193–208.
- Wielki słownik języka polskiego PAN, P. Żmigrodzki (red.), [online], <https://wsjp.pl> [dostęp: 29.04.2024].
- Zarębina M., *Rozwój semantyczny języka dziecka i opanowywanie przez nie wyrazów z funkcją gramatyczną*, [w:] *Język polski w rozwoju jednostki. Analiza tekstów dzieci. Rozwój semantyczny. Dyskusja nad teorią Chomskiego*, M. Zarębina (red.), Gdańsk 1994, s. 107–137.